

ОЦІНКА ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ ПЛАТНИКА ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК

Досліджено необхідність здійснення управління податковими ризиками підприємства в сучасних умовах господарювання. Використовуючи аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень, а також офіційні документи Міністерства доходів і зборів України, визначено основні групи податкових ризиків платників податків та виділено методи їх оцінки. На основі ранжування податкових ризиків запропоновано методичний підхід до оцінки податкових ризиків суб'єктів господарювання з використанням методів математичної статистики.

Ключові слова: ризик, податковий ризик, мінімізація ризику, математична статистика, ранжування, карта податкових ризиків.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Податок на прибуток є зобов'язанням підприємства перед бюджетом, погашення якого прямо пов'язано зі зменшенням грошових коштів підприємства, що обов'язково вимагає чітко налагодженої системи внутрішнього контролю за правильністю та законністю нарахування даного податку. Розміри сплати податку на прибуток жорстко контролюються податковими органами і відтік грошових коштів з підприємства, у вигляді погашення зобов'язання з даного податку, завжди буде мати місце, якщо підприємство є прибутковим з точки зору вимог податкового законодавства. Несвоєчасність, незаконність, неправильність нарахування та сплати податку на прибуток, а також подання податкової звітності за цим податком призведе до незапланованого та надмірного списання грошових коштів у вигляді штрафів та пені, які нараховуватимуться податковими органами за порушення норм податкового законодавства.

Нарахування штрафів та пені податковими органами є своєрідним ризиком підприємства понесення в майбутньому «непродуктивних» для господарської діяльності витрат, а також спричинення незапланованих грошових відтоків на сплату штрафних санкцій. Кожен суб'єкт господарювання більшою або меншою мірою схильний до виникнення податкових ризиків, оцінка яких є одним із завдань внутрішніх контролерів, а також надасть можливість спрогнозувати та попередити ризикові ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінці та контролю ризиків, в тому числі й податкових, останнім часом науковцями приділяється все більше уваги, що пов'язано з частими змінами податкового законодавства та посиленням контролю податковими органами. Зокрема, оцінці ризиків присвячено праці І.Б. Атаманенко, Т.Балюк, Г.Девлікамової, Л.І. Донець, І.О. Доценко, А.В. Зуйкова, Ю.Ю. Кінева, М.Д. Корінко, Е.В. Леус, В.М. Покинтеліці, Ю.А. Романовської, О.І. Седих, М.Чорного та ін.

Метою дослідження є аналіз особливостей виявлення податкових ризиків на підприємстві, а також розробка рекомендацій щодо порядку оцінки таких ризиків у системі ризик-орієнтованого управління.

Викладення основного матеріалу дослідження. Податковий ризик – ймовірність понесення в майбутньому платником податків незапланованих витрат, спричинених недотриманням податкового законодавства таким платником податків. На своєчасність та ефективність управління податковими ризиками, перш за все, впливає грамотний підхід до ідентифікації ризиків та оцінки ймовірності їх виникнення. Як в зарубіжній, так і у вітчизняній економічній науці розрізняють велику кількість методів оцінки ризиків підприємницької діяльності, але усі вони виокремлені у дві групи: якісні (суб'єктивні) та кількісні (об'єктивні) методи оцінки ризиків.

За допомогою методів якісного аналізу визначають види ризиків та фактори їх впливу. Як зазначає І.О. Доценко, «головним завданням якісної оцінки є визначення можливих видів ризиків, а також факторів, що впливають на рівень ризиків при здійснюванні визначеного виду діяльності» [1, С. 172].

Використання методів кількісного аналізу дозволяє оцінити розміри ризиків та ймовірності їх настання.

Розміри ризиків оцінюються в абсолютних та відносних величинах. Абсолютні величини характеризують витрати, які може понести платник податку в майбутньому у зв'язку з настанням певної ризикової події, а відносні величини – рівень податкового ризику, який вказує на ймовірність настання ризикової події.

Найбільш розповсюдженими та універсальними методами оцінки ризиків є рейтинговий метод, метод експертних оцінок, метод побудови дерева рішень, метод Монте-Карло, статистичний метод, метод аналогій та аналітично-розрахунковий. Кожен із зазначених методів має свої переваги та недоліки у застосуванні. Найбільш точні дані отримуються з використанням статистичного методу, оскільки всі інші методи є більш суб'єктивними та залежать від компетентності та досвіду контролерів.

На рисунку 1 зображено основні етапи проведення оцінки податкових ризиків, які стосуються нарахування та сплати податку на прибуток.

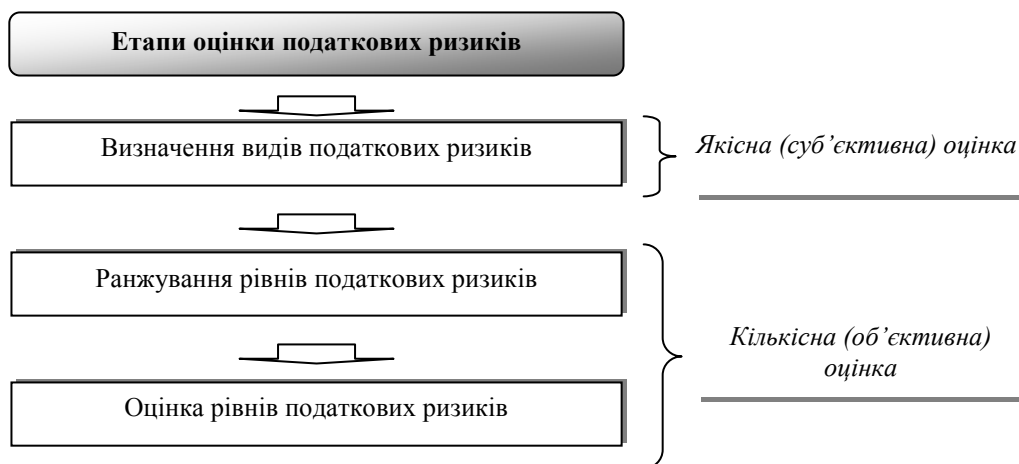

Рис. 1. Етапи оцінки податкових ризиків з податку на прибуток

Розглянемо коротко кожен із етапів оцінки податкових ризиків з податку на прибуток.

Визначення видів податкових ризиків. Даний етап полягає в тому, що контролерами визначаються всі можливі види податкових ризиків, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податку на прибуток. Посадові особи, які визначають види податкових ризиків повинні мати досвід роботи у сфері оподаткування не лише податком на прибуток, а також чітко розуміти взаємозв'язок особливостей діяльності підприємства з вимогами податкового законодавства. Даний етап, як і наступні, є досить важливим, оскільки відповідальне його виконання є забезпеченням підприємства в частині попередження настання усіх можливих податкових ризиків.

Податкові ризики платника податку на прибуток прийнято поділяти на зовнішні та внутрішні. В роботі ж використовується інший підхід до поділу податкових ризиків, види яких чітко визначені податковим законодавством України. Такий підхід пояснюємо тим, що на сьогодні Міністерством доходів і зборів України розроблено Методичні рекомендації складання плану-графіку проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання [5], відповідно до яких усі платники податків поділяються за три групи категорії ризиків: висока, середня та група з незначним рівнем податкового ризику.

Платник податків високої групи податкового ризику включається до плану перевірок не частіше одного разу на рік, середньої – не частіше одного разу на два роки, низької – не частіше одного разу в три роки[4]. Відповідно, кожен платник податків зацікавлений в тому, щоб його якомога рідше перевіряли податкові органи, оскільки такі перевірки, в переважній більшості, супроводжуються понесенням витрат підприємства на забезпечення такої перевірки, а також на сплату штрафних санкцій з результатами податкової перевірки.

Крім того, серед податкових органів поширена практика визначення рівня податкового навантаження, який відноситься до високої категорії податкових ризиків, одразу при прийнятті податкових декларацій з податку на прибуток, і, якщо рівень податкового навантаження відрізняється від середньогалузевого рівня, то платникам податків відмовляють у прийнятті податкових декларацій.

Крім зазначених вище груп податкових ризиків, вважаємо за доцільне виокремити також і інші види податкових ризиків, які можуть мати місце на будь-якому підприємстві, до яких належать: невчасне подання або неподання декларації з податку на прибуток; невчасна сплата або несплата податкового зобов'язання з податку на прибуток; неправильне тлумачення норм Податкового кодексу України та інші порушення податкового законодавства.

Ранжування рівнів податкових ризиків. Ранжування рівнів податкових ризиків необхідне для впорядкування податкових ризиків залежно від їх значимості та ймовірності настання.

Значимість податкового ризику характеризується ступенем впливу на діяльність платника податку на прибуток. В даному випадку за критерій ступеня впливу обрано критерій ризику, передбачений Міністерством доходів і зборів України, відповідно до якого ризики поділено на високі, середні та незначні. Податкові ризики, виокремлені в групу інших податкових ризиків, які не визначені законодавством, відносимо до незначних ризиків.

Що ж до ранжування податкових ризиків стосовно ймовірності їх виникнення, то в науковій літературі немає єдиного підходу до побудови шкали ризиків. Так, І.О. Доценко використовує таку шкалу оцінки ймовірності настання податкового ризику: 0-0,1 – мінімальний рівень; 0,11-0,25 – малий

рівень; 0,26–0,5 – гранично допустимий рівень; 0,51–0,75 – гранично критичний рівень; 0,76–1,0 – катастрофічний рівень [1, С. 152]. Ю.Ю. Кінев використовує інший підхід: 0–0,2 – мінімальний ризик; 0,2–0,3 – малий ризик; 0,3–0,4 – середній ризик; 0,4–0,6 – високий ризик; 0,6–0,8 – максимальний ризик; 0,8–1,0 – критичний ризик [2].

Кожна з розглянутих шкал оцінки податкового ризику має право на існування, проте вони не можуть бути застосовані щодо податкових ризиків, оскільки в першому випадку, використовується поняття допустимості ризиків, яке недоцільно використовувати щодо порушень податкового законодавства, в другому випадку – незрозумілою є градація на максимальний та критичний ризик, оскільки використовуються два різних підходи до виокремлення видів ризику.

На основі узагальнення існуючих підходів запропоновано шкалу оцінки ймовірності настання податкового ризику (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала оцінювання рівня податкових ризиків

Відносне значення рівня податкового ризику	Рівень податкового ризику
До 20 %	Мінімальний
Від 20 % до 40 %	Низький
Від 40 % до 60 %	Середній
Від 60 % до 80 %	Високий
Вище 80 %	Максимальний (критичний)

В таблиці 1 наведена градація рівнів усіх можливих на підприємстві податкових ризиків. Вказані відносні значення рівнів податкового ризику характеризують ймовірність його настання на підприємстві. Відповідно, чим вище відносне значення податкового ризику, тим вища ймовірність того, що даний податковий ризик може бути реалізовано на підприємстві.

Об'єднавши характеристики значимості та ймовірності настання податкових ризиків, отримаємо ризики, одні з яких належать до високої групи податкових ризиків та мають критичну або мінімальну ймовірність настання, інші – навпаки, можуть належати до незначної групи ризику, але з високою ймовірністю настання. Таке поєднання характеристик податкових ризиків є дуже важливим при проведенні внутрішнього контролю за податковими ризиками та впливає на черговість проведення перевірки ризикових операцій.

Поєднання значимості та ймовірності настання податкових ризиків, пов'язаних з операціями з нарахування та сплати податку на прибуток, подається у вигляді «Карти податкових ризиків».

«Карта податкових ризиків» – це графічно-текстовий опис податкових ризиків суб'єкта господарювання у вигляді таблиці, на одній осі якої відображена значимість ризику, а на іншій – ймовірність його появи. На перехресті значимостей та ймовірностей податкових ризиків визначається черговість їх внутрішнього контролю.

Так, всі податкові ризики, які мають високу значимість та ймовірність настання, яка відповідає максимальному значенню (більше 80 %), підлягають перевірці першочергово. Податкові ризики з високою значимістю при ймовірності настання, яка нижче 80 %, належать до групи високого ризику. Дані ризики підлягають перевірці одразу після максимальних ризиків, а у випадку їх відсутності – першочергово. Податкові ризики середньої значимості належать до високої категорії ризиків, якщо їх ймовірність настання більше 50 %, та до середньої – якщо ймовірність настання менше 50 %. Відповідно, висока категорія ризиків перевіряється, в першу чергу, порівняно з середньою категорією податкових ризиків. Податкові ризики незначної значимості, окрім інших податкових ризиків, за ймовірності настання до 40 % належать до низької категорії податкових ризиків, від 40 до 60 % – середньої категорії, і більше 60 % – до високої категорії податкових ризиків. Інші податкові ризики, на відміну від попередніх, можуть бути віднесені до категорії мінімального ризику, якщо їх ймовірність настання не перевищує 20 %. Дані податкові ризики повинні перевірятися в останню чергу за умови, якщо є податкові ризики вищих категорій, проте варто зазначити, що дані ризики в будь-якому випадку повинні контролюватися.

Оцінка рівнів податкових ризиків. Проведення кількісного аналізу оцінки податкових ризиків потребує визначення системи показників, за допомогою яких визначатимуться абсолютні та відносні величини податкових ризиків.

М.Д. Коринько визначає основні вимоги, яким повинна відповідати система оціночних показників ризиків, відповідно до яких показники повинні будуватися на теорії ймовірності та визначати різні за змістом і формою показники ризику [3, С. 164]. Відповідно, в роботі для оцінки податкових ризиків, обрано застосування методів математичної статистики (табл. 2), оскільки саме за допомогою

статистичних методів отримуються найбільш точні результати, що є запорукою успішного управління податковими ризиками.

Таблиця 2

Показники, які застосовуються для оцінки рівня податкового ризику

№ з/п	Назва показника	Формула розрахунку	Призначення показника
1.	Математичне очікування випадкової величини	$M(X) = \sum_{i=1}^n x_i p_i$	Розраховується абсолютне очікуване значення ймовірного податкового ризику
2.	Середньоквадратичне відхилення випадкової величини	$R = \sigma(X) = \sqrt{DX}$, де $DX = M(X)^2 - M^2(X)$	Розраховується міра можливої розбіжності з очікуваним значенням ймовірного податкового ризику
3.	Коефіцієнт варіації	$V(X) \leq \frac{\sigma(X)}{M(X)} \cdot 100\%$	Визначається рівень податкового ризику

Всі розрахунки за наведеними в таблиці 2 показниками проводяться на основі статистичних даних підприємства за певний попередній період. Варто зазначити, що чим більший обсяг статистичних даних, тим точніші значення отримуватимуться.

За допомогою показників математичного очікування та середньоквадратичного відхилення визначається абсолютне значення рівня податкового ризику.

Використання математичного очікування випадкової величини дозволяє визначити абсолютний прогнозний розмір витрат, що може понести підприємство у випадку реалізації певного податкового ризику. Для його розрахунку використовуються розміри витрат, які мали місце в минулому у зв'язку з виникненням податкового ризику (x_i) та отриманий розрахунковим шляхом коефіцієнт ймовірності, з якою дані витрати виникали в минулому (p_i). Коефіцієнт ймовірності (p_i) визначається шляхом ділення кількості випадків одного й того ж розміру витрат до загальної кількості досліджуваних випадків.

За допомогою середньоквадратичного відхилення випадкової величини визначаються величина відхилення в абсолютному виразі прогнозного розміру витрат, які може понести підприємство у випадку реалізації певного податкового ризику як в бік збільшення, так і в бік зменшення розміру витрат. Під час розрахунку середньоквадратичного відхилення використовуються розраховані значення математичного очікування випадкової величини.

Коефіцієнт варіації дозволяє оцінити відносне значення рівня витрат, яке безпосередньо характеризує ймовірність реалізації податкового ризику та розраховується шляхом ділення розрахованих середньоквадратичного відхилення на математичного очікування.

Відповідно до черговості перевірки, кожному із вказаних податкових ризиків присвоюється на «Карті податкових ризиків» порядковий номер перевірки.

Висновки. Отже, встановлено, що важливу роль в діяльності будь-якого платника податків, в тому числі й податку на прибуток, відіграють податкові ризики, які здатні в майбутньому здійснювати негативний вплив на результати його господарської діяльності. Науково-обґрунтований підхід до розуміння, ідентифікації та оцінки податкових ризиків є запорукою ефективної діяльності внутрішніх контролерів, завданням яких є своєчасне та оперативне передбачення податкових ризиків, а також усунення усіх можливих негативних наслідків.

В ході дослідження встановлено, що найбільш точно оцінити податкові ризики дозволяє використання контролерами статистичних методів при оцінці ймовірності настання податкових ризиків та можливих розмірів витрат, які виникають в результаті їх реалізації. При визначенні порядку проведення перевірки операцій, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податку на прибуток, пропонуємо використовувати «Карту податкових ризиків», яка є графічно-текстовим описом податкових ризиків суб'єкта господарювання у вигляді таблиці, на одній осі якої відображена значимість ризику, а на іншій – ймовірність його появи.

Список використаної літератури:

1. Доценко І.О. Методичні основи оцінки ризиків підприємницької діяльності як складової системи управління економічною безпекою підприємства / І.О. Доценко // Вісник Дніпропетровського університету: Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 5 (4). – С. 171–176.
2. Кинев Ю.Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия управленческого решения / Ю.Ю. Кинев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2000. –

- № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cfin.ru/press/management/2000-5/06.shtml>.
3. *Корінько М.Д.* Оцінка в бухгалтерському обліку: теорія, методологія, організація : монографія / *М.Д. Корінько, Г.Б. Титаренко.* – К. : Видавництво ТОВ «Клякса», 2009. – 472 с.
 4. Методи визначення та класифікація податкових ризиків // Офіційний портал Міністерства доходів і зборів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minrd.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/59484.html.
 5. Методичні рекомендації складання плану-графіку проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання, затверджені наказом ДПСУ від 27 червня 2012 року № 553 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/gna/3964-553.html>.

КУЧЕР Світлана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми теорії та практики бухгалтерського обліку і оподаткування.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2014